

Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Ο Άγιος Μάρκος ο Ευγενικός, αρχιεπίσκοπος Εφέσου, δεν είναι μία συνηθισμένη μορφή αγίου. Αποτελεί μία πολύπλευρη και δυναμική εκκλησιαστική προσωπικότητα, ένα σύμβολο της Ορθοδοξίας. Με την στάση του στην σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας το 1438-39 ανεδείχθη πρωταγωνιστής αυτής και απετέλεσε "σημείον αμφιλεγόμενον". Στο πρόσωπό του διατυπώθηκαν οι πιο αντιφατικές κρίσεις. Η ορθόδοξος Ανατολή και η Παπική Δύση τον θαύμασαν για τον δυναμισμό και την μαχητικότητα, αλλά και τον επέκριναν σκληρά για φανατισμό και στενότητα αντιλήψεων (κυρίως οι δυτικοί).

"Ζυμωμένος όμως με το πνεύμα και την σκέψιν των θεοκηρύκων Πατέρων και ενσαρκωτής του Ορθοδόξου θρησκευτικού αισθητηρίου του λαού, ούτε επτοήθη ούτε παρεσύρθη από την δίνην των γεγονότων. Είχεν εννοήσει εγκαίρως το πνευματικόν ψεύδος, επάνω εις το οποίον οι άλλοι, με την κοντόφθαλμον πολιτικήν των, προσεπάθησαν να στηρίξουν την σωτηριάν της αυτοκρατορίας. Είχεν αισθανθεί το κλίμα και είχεν εισδύσει εις το βάθος του πραγματικού περιεχομένου της ψευδοσυνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας. Και οξύνους καθώς ήτο, διέβλεψεν ότι ο Πάπας δεν ήθελε την ένωσιν των Εκκλησιών. Ο Πάπας, μαζί με τους ηγεμόνας της Δύσεως, έπαιζε μάλλον με το απεριγράπτον δράμα της νέας Ρώμης-Κων/πόλεως, την υποταγήν της οποίας ουδέποτε έπαυσαν να λαχταρούν και να επιδιώκουν.

Ο Άγιος Εφέσου, πεπεισμένος δι' όλα αυτά, όπως επίσης και διά την κρυστάλλινην αλήθειαν, την οποίαν υπεστήριζεν, επέτυχε να αρθή εις το ύψος των περιστάσεων και να αναπετάση την σημαία του Σταυρού. Έθεσεν ευθύς εξ αρχής υπεράνω του πολιτικού συμφέροντος την διαφύλαξιν της Ορθοδόξου πίστεως και των Αποστολικών της παραδόσεων. Ύψωσε το πνευματέμφορον ανάστημά του και εστάθη αμετακίνητος εις την έπαλξιν. Έγινεν έτσι ο αδιαπέραστος θυρεός εμπρός εις την πύλην, την οποίαν επέμενε να περάση η Δύσις, διά να πατήση τον ιερόν χώρον της μαρτυρικής και ασκητικής Ορθοδοξίας.

Επειδή η πτώσις της Κων/πόλεως υπερβαίνει τα στενά όρια του χρόνου και του τόπου και είναι γεγονός με παγκόσμιον αντίκτυπον, διά τούτο η ταπεινή και γενναία μορφή του αγίου Μάρκου, επισκόπου Εφέσου, εφ' όσον συνεδέθη με το συνταρακτικόν εκείνο δράμα τον Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας, αποκτά αξίαν οικουμενικήν... αυτό ακριβώς θα αποτελή Πάντοτε και την δικαίωσιν των Θεοφιλών αγώνων του επισκόπου Εφέσου αγίου Μάρκου του Ευγενικού, τον οποίον τας Θερμάς προς τον Κύριον πρεσβείας πρέπει να εξαιτούμεθα εκ βάθους ψυχής πάντοτε μεν,

ιδιαιτέρως σήμερα" (Νικ. Βασιλειάδη, *Ο Άγιος Μάρκος ο Ευγενικός και η ένωση των Εκκλησιών*, εκδ. ΣΩΤΗΡ, Αθήναι 2007. σελ. 3-5).

Ο Άγιος Μάρκος γεννήθηκε στην Κων/πολη, στην συνοικία του Γαλατά το 1392, σε μία περίοδο παρακμής και συρρικνώσεως της αυτοκρατορίας, από γονείς ευσεβείς και επιφανείς, ευγενικής καταγωγής, εξ ου και το προσωνύμιο Ευγενικός. Ο πατέρας του Γεώργιος ήταν Διάκονος της μεγάλης Εκκλησίας, και η μητέρα του ονομαζόταν Μαρία. Ο άγιος έλαβε το βαπτιστικό όνομα Μανουήλ, και είχε ένα άλλον αδελφόν, τον Ιωάννην.

Και τα δύο αδέλφια με την φροντίδα των γονέων τους, έλαβαν σπουδαία μόρφωση θύραθεν φιλοσοφική και χριστιανική, μαθητεύοντες σε σπουδαίους διδασκάλους και φιλοσόφους της Πόλεως. Ο νεαρός Μανουήλ αγάπησε τον μοναστικό βίο και εισήλθε ως δόκιμος μοναχός στην Μονή του Αγίου Γεωργίου των Μαγγάνων. Σε ηλικία 25 ετών εκάρη μοναχός λαβών το όνομα Μάρκος. Χειροτονήθηκε διάκονος και ιερέας, ενώ για την μεγάλη του μόρφωση τοποθετήθηκε διευθυντής στο Πατριαρχικό φροντιστήριο. Ο ιερομόναχος Μάρκος ετιμάτο για την αρετή και την μόρφωσή του, και είχε καλή φήμη στους εκκλησιαστικούς κύκλους. Έτσι, ήταν πολύ φυσικό να τον επιλέξουν να συμμετάσχει στην βυζαντινή αποστολή που θα μετέβαινε στην Δύση, στην Σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας. Ιδιαιτέρως επέμενε ο αυτοκράτωρ Ιωάννης Παλαιολόγος, που εκτιμούσε την μόρφωσή του και ήθελε να τον συμπεριλάβει στην συνοδεία του, αφού προηγουμένως θέλησε να τον αναβαθμίσει και να τον περιβάλλει με το κύρος του μητροπολίτου. Η Σύνοδος του Πατριαρχείου τον εξέλεξε μητροπολίτην Εφέσου, λίγο πριν αναχωρήσουν για την Ιταλία. Τον μητροπολίτην πλέον Εφέσου Μάρκο Ευγενικό επέλεξαν και τα Πατριαρχεία Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων να τα αντιπροσωπεύσει στον διάλογο με τους Λατίνους.

Η βυζαντινή αποστολή στην Φερράρα επρόκειτο να συζητήσει πολύ σοβαρά και δύσκολα ζητήματα, τις θεολογικές διαφορές που είχαν οδηγήσει στο Σχίσμα Δύσεως-Ανατολής λόγω των αιρετικών παρεκκλίσεων και των πολιτικών απαιτήσεων των εκάστοτε Ρωμαίων Παπών για πρωτοκαθεδρία εκκλησιαστική και κοσμική (Πρωτείο). Ο αυτοκράτωρ επείγετο να έλθει σε συνεννόηση με την Δύση και τον Πάπα, πιεζόμενος από την στρατιωτική απειλή των Οθωμανών και την εμφανή αδυναμία και παρακμή της συρρικνούμενης αυτοκρατορίας, και επεθυμούσε διακαώς την επίτευξη της ενώσεως των δύο Εκκλησιών, ελπίζοντας ότι μετά την Ένωση ο Πάπας και οι δυτικοί ηγεμόνες θα έσπευδαν να βοηθήσουν την Κων/πολη στρατιωτικά και αποτελεσματικά για να αποκρουσθεί η οθωμανική απειλή. Ο αυτοκράτωρ θέλησε σε αυτές τις κρίσιμες αναζητήσεις η ορθόδοξη ανατολή να εκπροσωπηθεί με τους καλύτερους άνδρες της στο ανώτερο επίπεδο αξιωματούχων του κράτους και της εκκλησίας, μεταξύ αυτών ο πατριάρχης Κων/πόλεως Ιωσήφ, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πλήθων Γεμιστός, οι μητροπολίτες Νικαίας Βησσαρίων και Εφέσου Μάρκος, αμφότεροι άνδρες ευρείας

μορφώσεως χριστιανικής και φιλοσοφικής.

Τα θεολογικά ζητήματα που χώριζαν τις δύο Εκκλησίες Δύσεως και Ανατολής ήσαν πολύπλοκα και χρονολογούνταν από αιώνων, όπως η απαίτηση του Πάπα για το Πρωτείο μέσα στην Εκκλησία και υπεράνω αυτοκρατόρων και ηγεμόνων, η αίρεση τον Φιλιόκβε (περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος με την αυθαίρετη προσθήκη στο Σύμβολο της Πίστεως από τους Λατίνους της φράσεως "και εκ του Υιού"), το Καθατήριο πυρ και άλλα λειτουργικά ζητήματα, όπως η χρήση αζύμων στην Θεία Κοινωνία, η μετουσίωση των τιμών Δώρων, οι ημέρες της νηστείας κ.ά. Όλες αυτές οι δογματικές και λειτουργικές προσθήκες μονομερώς από την Λατινική Εκκλησία, η υπεροψία και η αλαζονεία των δυτικών όπως και η από αιώνων αμοιβαία καχυποψία που την συντηρούσαν οι επεκτατικές βλέψεις των Παπών στην Ανατολή, το Σχίσμα του 1054 με τους εκατέρωθεν αφορισμούς, οι βιαιοπραγίες των Σταυροφόρων κατά την Άλωση της Κων/πόλεως το 1204, δυσχέραιναν επιπλέον τον επιχειρούμενο διάλογο στην Σύνοδο της Φερράρας. Ωστόσο, υπήρχε μία συγκρατημένη αισιοδοξία και από τις δύο πλευρές όσο και η μεγάλη επιθυμία του αυτοκράτορος Ιωάννου Παλαιολόγου, που θα πίεζε για λόγους πολιτικούς για την Ένωση, η άδολη επιθυμία εκ μέρους των Ορθοδόξων να παύσει επιτέλους το Σχίσμα των Δύο Εκκλησιών και να ενωθεί, η διηρημένη Εκκλησία τον Χριστού (Πατριάρχης Ιωσήφ, Βησσαρίων, Γ. Σχολάριος, Μάρκος ο Ευγενικός) και η πίεση τον Πάπα Ευγενίου για λόγους εκκλησιαστικού και πολιτικού γοήτρου να επαναφέρει "τους αιρετικούς Γραικούς" στην Καθολική Εκκλησία, ήσαν παράγοντες που πίεζαν τα πράγματα προς την επίτευξη της Ενώσεως. Δυστυχώς, οι συζητήσεις στην Φερράρα-Φλωρεντία έδειξαν πως οι προθέσεις των Δυτικών δεν ήσαν απολύτως ειλικρινείς και έντιμες για, ένα γνήσιο και ισότιμο θεολογικό διάλογο, και έτσι χάθηκε η ευκαιρία να επιτευχθεί μία σταθερή Ένωση και όχι αυτή η εκβιαστική και υπό πιεστικές συνθήκες ψευδοένωση που άλλωστε δεν είχε τις προϋποθέσεις να διαρκέσει.

Υπό αυτές τις συνθήκες όδευαν οι ορθόδοξοι στην Σύνοδο της Φερράρας. Έχοντας περιγράψει τις συνθήκες αυτές μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα την στάση και τις θέσεις του Αγίου Μάρκου του Ευγενικού κατά την διάρκεια της Συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας, όσο και κατόπιν αυτής, αφού υπεγράφη η Ένωση και υπέστρεψε στην Κων/πολη.

Εξ αρχής διεφάνη η υπεροπτική και αλαζονική συμπεριφορά του Πάπα Ευγενίου προς τους ορθοδόξους. Απαίτησε ο αυτοκράτωρ, ο Πατριάρχης και οι λοιποί ορθόδοξοι αντιπρόσωποι να γονατίσουν μπροστά του, να του φλήσουν το πόδι, να καθίσουν σε χαμηλότερους Θρόνους (απαιτήσεις που δεν τις δέχθηκαν οι ορθόδοξοι ως υποτιμητικές και προσβλητικές). Άλλωστε, οι συζητήσεις τραβούσαν εις μάκρος, οι Λατίνοι ήθελαν να κουράσουν τους ορθοδόξους, ελπίζοντας ότι οι στερήσεις στην καθημερινή τους τροφοδοσία και στις συνθήκες διαμονής, η νοσταλγία της επιστροφής

στην πατρίδα μετά από πολύμηνη παραμονή σε ιταλικό έδαφος, οι πιέσεις, οι εκβιασμοί και οι χρηματικές υποσχέσεις του Πάπα θα έφερναν το επιθυμητό αποτέλεσμα, να κάμψουν το φρόνημα των ορθοδόξων και να τους αναγκάσουν έστω και απρόθυμα να υπογράψουν την Ένωση με τους Όρους των Λατίνων.

Σε όλες αυτές τις πιέσεις στάθηκε ασυμβίβαστος υπερασπιστής της αλήθειας της Πίστεως, υπέρμαχος και στύλος της Ορθοδοξίας ο Άγιος Μάρκος Εφέσου ο Ευγενικός. Ας παρακολουθήσουμε την στάση που κράτησε ο Άγιος Μάρκος στην διάρκεια της Συνόδου. Να ξεκαθαρίσουμε εξ αρχής ότι ο Άγιος Μάρκος συμμετείχε στις συζητήσεις με διάθεση ειλικρινούς διαλόγου και γνήσιας επιθυμίας να γίνει η Ένωση σύμφωνα με την ακαινοτόμητη Ευαγγελική Αλήθεια, και την Αποστολική Παράδοση της ενωμένης Εκκλησίας της πρώτης χιλιετίας. Οι προθέσεις τον Άγιου Μάρκου ήσαν υπέρ του διαλόγου και της συμφιλίωσης επί τη βάσει της εν Χριστώ αγάπης και της αληθούς πίστεως. Αδίκως λοιπόν τον κατηγορήσαν οι Λατίνοι και οι φιλενωτικοί για πεισματική και αδιάλλακτη, σχεδόν φανατική στάση. Η αγνότητα και η ειλικρίνεια του Αγίου Μάρκου φαίνεται από το υπόμνημα που υπέβαλε στον Πάπα και δεικνύει τον πόθο του για Ένωση: *"σήμερον της παγκοσμίου χαράς τα προσίμια, σήμερον αι νοηταί ακτίνες του της ειρήνης ηλίου τη οικουμένη πάση προανατέλλουσι, σήμερον τα τον Δεσποτικού σώματος μέλη, πολλοίς πρότερον χρόνους διεσπαρμένα τε και διερρηγμένα, προς την ένωσιν αλλήλων επείγεται. Ου γαρ ανέχεται η κεφαλή πάντων ο Θεός εφεστάναι διηρημένω τω σώματι, ουδέ τον της αγάπης δεσμόν εξ ημών ανηρήσθαι παντάπασι η αγάπη βούλεται".* (και εξακολουθεί θρημώντας για το σχίσμα) *"μέχρι τίνος οι του αυτού Χριστού και της αυτής πίστεως βάλλομεν αλλήλους και κατατέμνομεν? Μέχρι τίνος οι της αυτής Τριάδος προσκυνηταί δάκνομεν αλλήλους και κατεσθίομεν, έως αν υπ'αλλήλων αναλωθώμεν και υπό των έξωθεν εχθρών εις το μηκέτι είναι χωρήσωμεν? Μη γένοιτο τούτο, Χριστέ Βασιλεύ, μηδέ νικήση την σην αγαθότητα των ημετέρων αμαρτιών η πληθύς".*

Κατά την διάρκεια των συζητήσεων οι Λατίνοι επεκαλούντο χειρόγραφα των ανατολικών ορθοδόξων πατέρων για να στηρίξουν θεολογικώς τις κακοδοξίες τους, όμως τα παραθέματά τους ήσαν αλλοιωμένα. Ο Άγιος Μάρκος, βαθύς γνώστης της θεολογίας και των έργων των αγίων Πατέρων αντελήφθη την διαστρέβλωση των πρωτοτύπων κειμένων, και για να θέσει τον διάλογο σε ορθές βάσεις στα πλαίσια των αποφάσεων των Οικουμενικών Συνόδων που καταδίκάζαν καινοτομίες και αυθαίρετες προσθήκες στα της πίστεως, επέμενε να αγνωσθούν εις επήκοον όλων οι όροι και οι αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων. Φυσικά, οι Λατίνοι αντέδρασαν διότι έτσι θα απεκαλύπτετο η πλαστογραφία και απεχώρησαν. Όμως οι ορθόδοξοι αντιπρόσωποι εθαύμασαν την στάση του Αγίου Μάρκου: *"εάν έβλεπες αυτό το οποίον ο άγιος και έντιμος Μάρκος, μητροπολίτης Εφέσου, είπεν εις τον Πάπαν και εις όλους τους Λατίνους, θα εγελούσες και θα έκλαιγες. Όπως βλέπεις, ο άγιος Μάρκος Εφέσου είναι*

όμοιος με τους προηγουμένους Πατέρας, τον άγιον Ιωάννην τον Χρυσόστομον, τον Μ. Βασίλειον και Γρηγόριον τον Θεολόγον. Βλέπεις επίσης και μόνος σου ότι τώρα οι Λατίνοι δεν τολμούν πλέον να αντιλέξουν εις τον άγιον Μάρκον. Ο Πάπας έφυγε με τους λογίους του, επήραν μαζί τους και όλα τα βιβλία των"

Την ίδια στάση κράτησε ο Άγιος Μάρκος σε όλες τις συνεδριάσεις. Επέμενε οι θεολογικές διαφορές που χώριζαν Δυτική και Ανατολική Εκκλησία και, επρόκειτο να συζητηθούν, Παπικό Πρωτείο, Φιλιόκβε, Καθαρτήριο Πυρ, να συζητηθούν στην βάση των αποφάσεων των Οικουμενικών Συνόδων, ώστε με την ανάγνωση των πρακτικών και των Όρων να καταφανεί η αληθινή και ακαινοτόμητος πίστη. *"Πρώτον μεν εστίν αναγκαιοτάτη η ειρήνη, ήν κατέλιπεν ημίν ο δεσπότης ημών ο Χριστός, και η αγάπη. Δεύτερον, ότι παρέβλεψεν η Ρωμαϊκή Εκκλησία την αγάπην και διελύθη η ειρήνη. Τρίτον, ότι ανακαλουμένη νυν η Ρωμαϊκή Εκκλησία την καταλειφθείσαν αγάπην, εσπούδασεν ίν' έλθωμεν ενταύθα και εξετάσωμεν τας μεταξύ ημών διαφοράς. Τέταρτον, ότι αδύνατον εστίν ανακαλέσασθαι την ειρήνην, εάν μη λυθή το σχίσματος αίτιον, και πέμπτον, ίνα και οι όροι των Οικουμενικών Συνόδων αναγνωσθώσιν, ως αν φανώμεν και ημείς σύμφωνοι τοις εν εκείνοις Πατράσι κατ η παρούσα σύνοδος εκείναις ακόλουθος". Έτσι, ο Άγιος Μάρκος έθετε τα σωστά θεμέλια του θεολογικού διαλόγου, την αγάπη και την ειρήνη που θα αναιρέσουν το σχίσμα, εφόσον οι αποφάσεις που θα ληφθούν να είναι σύμφωνες με το πνεύμα και την διδασκαλία των Αγίων και Οικουμενικών Πατέρων.*

Ωστόσο, παρ' όλες τις φιλότιμες προσπάθειες και, την καλήν διάθεση του Αγίου Μάρκου, όλες οι πλευρές πίεζαν για υπογραφή η Ένωση πάση θυσία, έστω και κατ' οικονομίαν και συμβιβαστικώς χωρίς να προϋπάρξει επίλυση των θεολογικών διαφορών. Ο Πάπας, οι Λατίνοι, οι Έλληνες φιλενωτικοί Βησσαρίων και Ισίδωρος Κιέβου βιάζονταν για την Ένωση όπως-όπως. Ο αυτοκράτωρ Ιωάννης Παλαιολόγος κάλεσε τον Άγιο Μάρκο και τον πίεσε να δεχθεί την Ένωση, διότι αυτός ήταν το κύριο εμπόδιο για την επαίσχυντη και άνευ όρων ψευδοένωση. Ο άγιος Μάρκος είπε τον παροιμιώδη λόγο: *"ου ποιήσω τούτο ποτέ, καν ει τι κατ γένηται(=ότι και να γίνει)... τας των Δυτικών διδασκαλων φωνάς ούτε αναρνωρίζω ούτε παραδέχομαι, τεκμαιρόμενος ότι διεφθαρμένοι εισίν. Ου συγχωρεί(=δεν επιτρέπεται) συγκατάβασις εις τα της ορθοδόξου πίστεως":*

Οι αποφάσεις είχαν ληφθεί και οι εξελίξεις είχαν δρομολογηθεί. Ο Άγιος Μάρκος παρακολουθούσε τις εξελίξεις *"σιωπών και αλγών(=πονώντας) επί τοις γινομένοις"* : Ακόμη και ο Πάπας τον εκάλεσε ενώπιον του προσπαθώντας με πιέσεις και απειλές να τον πείσει πως αν δεν υπογράψει θα υποστεί τις συνέπειες. Για να τον υποτιμήσει περισσότερο δεν τον προσέφεραν ούτε κάθισμα. Ο Άγιος Μάρκος έλαβε μόνος του κάθισμα προφασιζόμενος πόνους στα πόδια και κάθισε από μόνος του χωρίς την άδεια του Πάπα. Ήταν φανερό πως η αγέρωχη και θαρραλέα στάση του

ορθόδοξου ιεράρχου δεν θα υπέκυπτε στις παπικές πιέσεις και απειλές.

Τελικώς, η Ένωση υπεγράφη. Μόνον ο Πλήθων Γεμιστός και ο Άγιος Μάρκος δεν υπέγραψαν τον ενωτικό Όρο. Όταν έμαθε ο Πάπας Ευγένιος ότι ο Μάρκος Εφέσου δεν υπέγραψε, είπε το παροιμιώδες: "Μάρκος ουχ υπέγραψεν, ουδέν εποιήσαμεν!". Έγινε πανηγυρική θεία λειτουργία, εμνημονεύθη ο Πάπας και ανεγνώσθη το κείμενον της Ενώσεως λατινιστί και ελληνιστί (από τον Βησσαρίωνα). Η ελληνική αντιπροσωπεία ανεχώρησε. Ο ίδιος ο αυτοκράτωρ εγγυήθηκε την ζωή του Αγίου Μάρκου, που παρ' όλα αυτά τον εκτιμούσε, και τον επιβίβασε στην αυτοκρατορική γαλέρα. Οι ορθόδοξοι, στον δρόμο της επιστροφής, έκαναν στάση στην Βενετία, όπου λειτούργησαν στον Άγιο Μάρκο της Βενετίας 17 Σεπτεμβρίου 1439, χωρίς παρουσία Λατίνων κληρικών και χωρίς να μνημονευθεί ο Πάπας. Ήταν φανερό πως οι ορθόδοξοι κατά βάθος δεν είχαν αποδεχθεί την Ένωση, έστω και εάν κάτω από αφόρητες πιέσεις την υπέγραψαν.

Τα νέα για την Ένωση γρήγορα ταξίδευσαν στην Ανατολή. Και όπου περνούσε η ελληνική αντιπροσωπεία επιστρέφουσα εγένετο δεκτή από τους ορθόδοξους με αποδοκιμασίες, ενώ επευφημούσαν τον Μάρκο Εφέσου που δεν υπέγραψε. Προ των ανθενωτικών αντιδράσεων του πιστού λαού, οι αρχιερείς που είχαν υπογράψει δήλωναν μετανιωμένοι. Έτσι, απαντούσαν ότι *"πεπράκαμεν (=πωλήσαμε) την πίστιν ημών, αντηλλάξαμεν τη ασεβεία την ευσεβειαν(=ανταλλάξαμε με τον ασεθή παπισμό την ορθόδοξη πίστη), προδόντες την καθαράν θυσίαν αζυμίται γεγόναμεν-και δια τι υπεγράφετε? -φοβούμενοι τους Φράγκους- η δεξιά αυτή υπέγραψε, κοπήτω, η γλώττα ωμολόγησεν, εκριζούσθω "* (Δούκα, Ιστορία Βυζαντινή, σελ. 216^Α). Μπορεί ο αυτοκράτωρ να τοποθέτησε στην Θέση του θανόντος πατριάρχου Ιωσήφ τον φιλενωτικό Μητροφάνη Κυζίκου, ωστόσο δεν έλαβε περισσότερα μέτρα για την εφαρμογή των όρων της Ενώσεως. Ο λαός αντιδρούσε, στους ναούς που λειτουργούσαν οι ενωτικοί δεν συμμετείχε θεωρώντας τους προδότες και εξωνημένους, ενώ τιμούσε τον Άγιο Μάρκο που ανεδείχθη στύλος και υπέρμαχος της ορθοδοξίας.

Νέοι αγώνες ανέμεναν τον Άγιο Μάρκο. Μετά την επιστροφή στην Κων/πολη, ανέλαβε το βάρος της ανθενωτικής προσπάθειας, μετέβη στην Έφεσο, και κατόπιν εντολής του αυτοκράτορος, παρέμεινε σε περιορισμό στην Λήμνο (1440-1441). Εκεί, συνέταξε την περίφημη Εγκύκλιο *"Προς τους απανταχού της γης και των νήσων ευρισκομένους Ορθοδόξους Χριστιανούς"* (P.G. 160, 112-204). Σε αυτήν διαφωτίζει τους ορθόδοξους πιστούς για το ζήτημα της Ενώσεως και πώς να βλέπει τους Λατίνους, ενώ ταυτοχρόνως τονίζει το γεγονός ότι οι ορθόδοξοι κράτησαν την πίστη των πατέρων ανόθευτη. Τους Λατίνους αποκαλεί "αιρετικούς" διότι πιστεύουν "άτοπα και δυσσεβή", ότι στο Σύμβολο της Πίστεως προσέθεσαν "παράλογον προσθήκην" (το Φιλιόκβε), και αιτιολογεί τον χαρακτηρισμό των Λατίνων ως αιρετικών ως εξής: *"φασί γαρ οι*

φιλευσεβείς νόμοι, αιρετικός εστί και τοις κατά των αιρετικών νόμοις υπόκειται ο και μικρόν γουν τι παρεκκλίνων της ορθής πίστεως". Εφ' όσον οι Δυτικοί παρεξέκλινον της ορθοδοξίας τότε "ορθώς απεκόψαμεν τούτους ως αιρετικούς".

Για την συμπεριφορά των ορθοδόξων ως προς τους φιλενωτικούς και φιλοπαπικούς, αλλά και προς τους αιρετικούς Λατίνους, ο Άγιος Μάρκος τηρεί σκληρή και αδιάλλακτη στάση. *"φρευκτέον αυτούς, ως φεύγει τις από όφews ή κακείνων πολλώ δήπου χείρονας, τους χριστοκαπήλους κατ χριστεμπόρους".* Παρατηρούμε λοιπόν ότι μετά την υπογραφή της Ενώσεως ο άγιος Μάρκος σκληραίνει κατά πολύ την θέση του και χρησιμοποιεί βαρείς χαρακτηρισμούς.

Οι αποφάσεις της Συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας στην συνείδηση του ορθοδόξου πληρώματος εθεωρούντο άκυρες και μη δεσμευτικές. Ήδη ο Γ. Σχολάριος συντάσσει "Σύντομον Απολογίαν" υπέρ των ανθενωτικών, ο λατινόφων Πατριάρχης Μητροφάνης χαρακτηρίζεται ως αιρετικός και μητραλοίας της πίστεως, από τους τριάντα τρεις υπογράψαντες την ένωση, οι περισσότεροι εγγράφως την απεδοκίμασαν και απέσυραν την υπογραφή τους, ενώ στην συνείδηση τον πιστού λαού η Σύνοδος Φερράρας-Φλωρεντίας χαρακτηρίσθηκε ως "ληστρική". Αλλά και επισήμως η Ορθόδοξη Εκκλησία απεκύρηξε την Φερράρα-Φλωρεντία. Μόλις το έτος 1443 συνήλθε Σύνοδος στα Ιεροσόλυμα με την συμμετοχή των πατριαρχών Ιεροσολύμων, Αλεξανδρείας και Αντιοχείας κατεδίκασαν την ψευδοένωση και τα της Συνόδου, αλλά και όλους τους λατινίζοντες. Νέα Σύνοδος συνήλθε στην Κων/πολη με συμμετοχή των ορθοδόξων πατριαρχείων της Ανατολής το 1482, και καταδίκασε τα συμβάντα στην Φλωρεντία *"τα κακώς και απερισκεπώς εν Φλωρεντία συνοδικώς πραχθέντα και δογματισθέντα ως δόγματα νόθα και της Καθολικής(=Ορθοδόξου) Εκκλησίας αλλότρια",* και η Σύνοδος Φερράρας-Φλωρεντίας εκηρύχθη *"αργή και ανενέργητος και ως μηδέ το κατ' αρχάς όλως συστάσαι".*

zΚαθώς ο Άγιος Μάρκος με κλονισμένη την υγεία αισθανόταν το επίγειο τέλος της ζωής του να πλησιάζει, επέλεξε τον μαθητή τον Γ. Σχολάριο (μετέπειτα πρώτο Πατριάρχη μετά την Άλωση) ως τον καταλληλότερο συνεχιστή τον ανθενωτικού αγώνος *"ίνα ή αντ' εμού πρόμαχος της Εκκλησίας και της υγιούς διδασκαλίας υφηγητής, και των ορθών δογμάτων και της αληθείας υπέρμαχος".*

Ο Άγιος Μάρκος Εφέσου εκοιμήθη σε ηλικία 52 ετών, την 23^{nv} Ιουνίου 1444 ή 1445, και ετάφη στην Μονή Αγίου Γεωργίου των Μαγγάνων, στην Κων/πολη, όπως μας πληροφορεί ο αδελφός του Ιωάννης. Ο μαθητής του, Πατριάρχης Κων/πόλεως Γεννάδιος Σχολάριος ώρισε με Συνοδική απόφαση του 1456 να εορτάζεται η μνήμη του ως αγίου την 19^{nv} Ιανουαρίου και να ψάλλεται η ακολουθία του. Και το έτος 1734 νέα Συνοδική απόφαση επί πατριάρχου Σεραφείμ επαναβεβαιώνει να τιμάται ο Μάρκος Εφέσου ως άγιος: *"η καθ' ημάς αγία τον Χριστού Ανατολική Εκκλησία τον Ιερόν τούτον*

Μάρκον Εφέσου τον Ευγενικόν και οίδε και τιμά και αποδέχεται άγιον άνδρα και θεοφόρον και όσιον και ζηλωτών της ευσεβείας διάπυρον, και των καθ' ημάς ιερών δογμάτων και του ορθού λόγου της ευσεβείας πρόμαχον και προασπιστήν γενναιότατον και των προηγησαμένων εν τοις αρχαίοις χρόνοις ιερών θεολόγων, και κοσμητόρων της Εκκλησίας μιμητήν καιτ εφάμιλλον".

Κρίσεις και αποτιμήσεις του χαρακτήρος και της προσφοράς του Αγίου Μάρκου.

Πανθομολούμενη η αρετή, η αγιότης του βίου, η ευρυμάθεια και η συνέπεια στην ορθόδοξη πίστη, ο Άγιος Μάρκος απήλαυε του σεβασμού φίλων και αντιπάλων.

"ο θαυμάσιος ούτος πατήρ και μέγας διδάσκαλος, ο μακαριώτατος κυρ Μάρκος ο Εφέσου, πολύς τω όντι εν τη σοφία και αρετή και τη πείρα των της Εκκλησίας δογμάτων" (Θεόδωρος ο Μηδείας).

"Είναι θαυμάσιος άνθρωπος, κεκοσμημένος με πνευματικά χαρίσματα και πλήρης παντοίας θείας σοφίας, ασκήσας βίον όσιον, προτού γίνη αρχιερεύς, και αν και διέπρεψε εις την Σύνοδον, είναι εκτός πάθους, προσηλωμένος μόνον εις τον Θεόν και έχων τον νουν του εις Αυτόν μόνον, απ' όλα τα βιωτικά και όσα ανάγονται εις την περιποίησιν του σώματος, ευρισκόμενος όλως διόλου μακράν. Και επειδή είναι τέτοιος άνθρωπος, την εξορίαν δεν την φοβείται, την πείναν δεν την τρέμει, την δίψαν δεν την υπολογίζει, δεν φρίττει την μάχαιραν, την φυλακήν δεν δειλιά, τον θάνατον τον θεωρεί ευεργέτην" (Θεόδωρος Αγαλλιανός, μοναχός στην Μονή των Μαγγάνων, για το ηρωικό και ασκητικό φρόνημα τον Αγίου [από το βιβλίο του αρχιμ. Χαραλ. Βασιλοπούλου, εκδ. ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΤΥΠΟΥ, σελ. 25-26]).

"Θεοειδής την τε ψυχήν και προαίρεσι, μόνος αυτός έργοις τε και λόγοις στύλος ανεδείχθη Ορθοδοξίας εναντίον βασιλέων και τυράννων, γυμνή τη κεφαλή την αλήθειαν ανακηρύττων κα την εν αγίω συμβόλω της πίστεως επισφαλώς εισαχθείσαν προσθήκην ουδόλως επιδεχόμενος" (Μανουήλ ο Ρήτωρ, εκ των βιογράφων του Αγίου Μάρκου).

"ήταν σωφρονέστερος και από τους ασκητές που κατοικούν στην έρημο, και όταν απέρριψε τα πάντα για τον Χριστόν και έκυψε κάτω από τον ζυγό της μοναχικής υποταγής, δεν διέψευσε τις προς τον Χριστόν υποσχέσεις, ούτε ανεμείχθη στους κοσμικούς θορύβους, παρασυρθείς υπό της προσκαίρου δόξης, αλλά μέχρι της τελευταίας του διετήρησε σταθερώς την θέρμην της εις Χριστόν αγάπης, ...εν ιερεύσι διέπρεψεν, εν αρχιερεύσι διέλαμψεν, ήθλησεν υπέρ της Εκκλησίας πάνυ καλώς, αδάμαντος στερεώτερος ώφθη, τετίμηκεν τους ημετέρους προγόνους...ανήρ των εφ' ημών απάντων άριστος γεγονώς εν λόγοις και βίω...μόνος των εφ' ημών αρχιερεύς

αληθής" (Γενν. Σχολάριος, στον επικήδειο λόγο για την αρετή και την πίστη του Αγίου Μάρκου).

Αλλά και οι φιλενωτικοί ανεγνώριζαν την αξία του αγίου. "εν ελληνικοίς μαθήμασιν κατ' ορίοις των αγίων συνόδων κανών και στάθμη απαρέκβατος" (Δούκας, ιστορικός της Αλώσεως), "όντως σοφώτατος και θεολόγον ακρότατος" (Βησσαρίων). Ακόμη και ο καθολικός ιησουίτης θεολόγος Γιλ., ιστορικός της Συνόδου της Φλωρεντίας (ό.π.σελ. 462 και 413), με εντιμότητα αναγνωρίζει: " ο Μάρκος ήτο γεμάτος από το φλογερόν πάθος ενός σταυροφόρου, ήταν ο μόνος ιεράρχης που αρνήθηκε να υπογράψη το διάταγμα στην Φλωρεντία, ο μόνος επομένως συνεπής, μη εκτεθειμένος σε μομφή. Και μαζί με όλα αυτά, απήλαυε σεβασμού για την αγιότητα της ζωής του. Δεν είναι καθόλου άξιον απορίας λοιπόν ότι η επιρροή του στους συμπατριώτες του ήταν τόσο μεγάλη".

ΠΗΓΕΣ- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (ενδεικτική)

- Νικ. Π. Βασιλειάδης, ο Άγιος Μάρκος ο Ευγενικός και η Ένωσις των Εκκλησιών, εκδ. ΣΩΤΗΡ, Αθήναι 2007.
- αρχιμ. Χαραλ. Βασιλόπουλος, Βίοι Αγίων, ο Άγιος Μάρκος ο Ευγενικός, εκδ. ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΤΥΠΟΥ, Αθήναι 1977.
- Γιόζεφ Gill, Η Σύνοδος της Φλωρεντίας, εκδ. ΚΑΛΟΣ ΤΥΠΟΣ, Αθήναι 1962.
- Δούκας, Ιστορία Βυζαντινή, Χρονικόν της Αλώσεως.
- Ιω. Καρμίρης, Τα Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας, εκδ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ, Αθήναι 1960.
- Θεόφιλος Καναβός, μητροπολίτης Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως, Βίος και Πολιτεία του οσίου και θεοφόρου Πατρός ημών Μάρκου του Ευγενικού, εκδ. ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΤΥΠΟΥ, Αθήναι 1989.
- Γρηγόριος Λαρεντζάκης, Ο Άγιος Μάρκος ο Ευγενικός και η ενότητα των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσεως, εκδ. Επέκταση, Κατερίνη 1999.
- ΠΡΑΚΤΙΚΑ της αγίας εν Φλωρεντία Συνόδου, Acta Graeca, J. Gill, ed. P.I.O., Roma 1953.
- Σουλβέστρος Συρόπουλος, Απομνημονεύματα.